

KEBUDAYAAN HOABINHIAN DAN NEOLITIK DI GUA JAYA, HULU KELANTAN

*(HOABINHIAN AND NEOLITHIC CULTURES IN GUA JAYA,
HULU KELANTAN)*

Nur Sarahah Mohd Supian, Zuliskandar Ramli & Azimah Hussin

Abstrak

Gua Jaya yang terletak di Gua Musang, Kelantan merupakan gua batu kapur yang dilihat berpotensi tinggi sebagai tapak hunian masyarakat prasejarah. Hal ini terbukti apabila penyelidikan awal dan percubaan ekskavasi telah dijalankan oleh Lamb dan Peacock pada tahun 1963. Hasil daripada percubaan ekskavasi tersebut, ia telah membawa kepada penemuan sebanyak 1500 serpihan tembikar sehingga Peacock merumuskan tapak tersebut sebagai lokasi pembuatan tembikar masyarakat kebudayaan Neolitik. Pada tahun 1993, Adi Haji Taha telah menjalankan tinjauan serta menemui beberapa serpihan tembikar di lantai gua tersebut. Berdasarkan tinjauan yang dijalankan, beliau juga melihat Gua Jaya sebagai sebuah tapak yang berpotensi tinggi sebagai tapak hunian masyarakat prasejarah. Pada tahun 2017 pula, pasukan penyelidik Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA) telah menjalankan ekskavasi arkeologi secara saintifik dan sistematik di tapak tersebut. Oleh itu, kertas kerja ini akan memberi penumpuan kepada penemuan artifak dan ekofak ketika penyelidikan dan ekskavasi arkeologi fasa pertama dijalankan di Gua Jaya oleh pasukan ATMA. Antara jumpaan artifak di gua tersebut adalah merangkumi alat litik iaitu tungku, alat penetak, dan alat repeh serta pecahan tembikar. manakala jumpaan ekofak pula adalah seperti tulang binatang dan siput.

Kata kunci: Prasejarah, Gua Jaya, artifak, ekofak, alat litik, tembikar

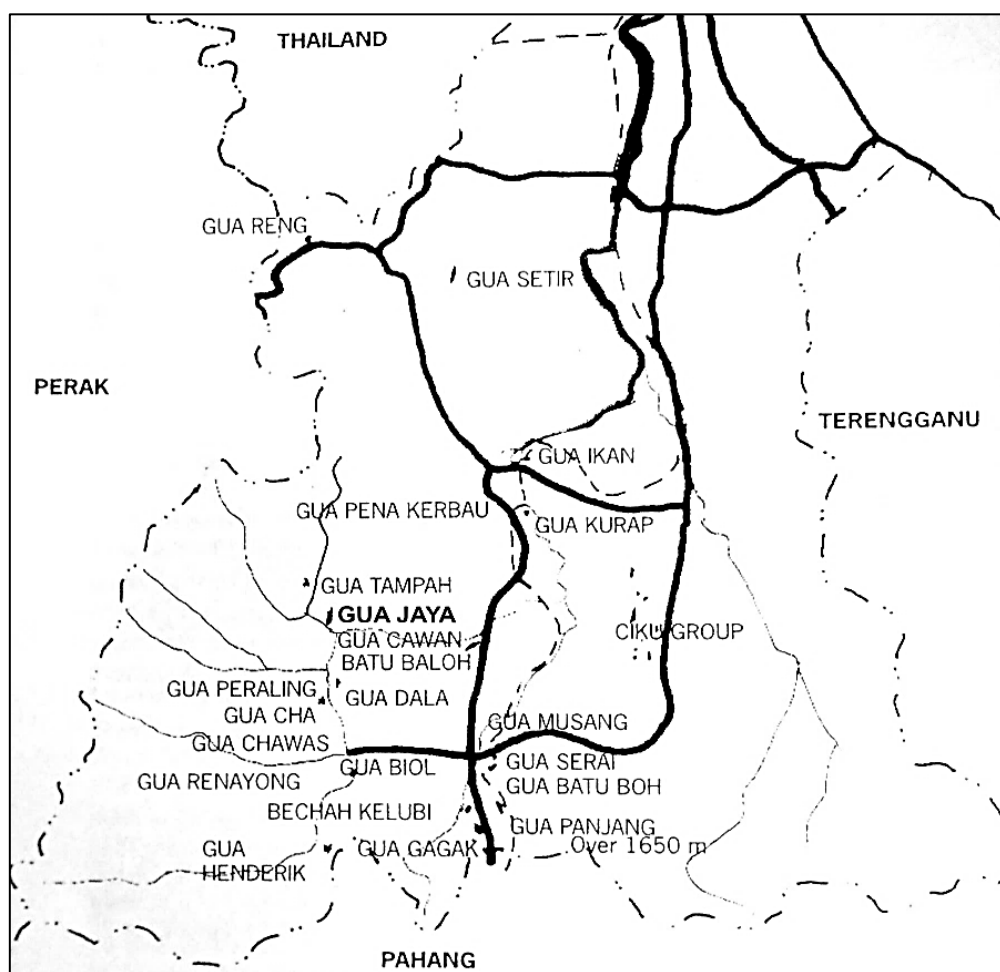
Abstract

Gua Jaya is located in Gua Musang, Kelantan which is a limestone cave and it can be seen as a high-potential shelter site of prehistoric people. It can be proved based on early research and trial excavation which was conducted by Lamb and Peacock in 1963. From the results of the trial excavation, it has led to the discovery of 1500 pottery sherds and Peacock interpreted the site as a locus of pottery manufacture. In 1993, Adi Haji Taha has conducted a survey and found several pieces of pottery on the cave's floor. Based on the survey conducted, he also sees Gua Jaya as a high-potential shelter site of prehistoric people. In 2007, researcher from the Institute of the Malay World and Civilization (ATMA) has conducted a scientifically and systematically archaeological excavation. Therefore, this paperwork focuses on the discovery of artifacts and ecofacts during the first phase archaeological research and excavation conducted at Gua Jaya by ATMA. Among the findings of the artifacts in the cave include lithic tools such as chopper tools, flaked tools and pottery fractions while ecofacts is like animal bones and snails.

Keywords: Prehistoric, Gua Jaya, artifact, ecofact, lithic tool, pottery.

Pengenalan

Gua-gua dan kukup batu kapur di sepanjang sungai Ulu Kelantan merupakan kawasan yang kaya dengan tinggalan-tinggalan arkeologi. Penyelidikan awal arkeologi di Ulu Kelantan bermula pada tahun 1935 oleh H.D Noone. Sejak itu, gua-gua dan kukup batu kapur di Ulu Kelantan mulai dijadikan sebagai kawasan penyelidikan arkeologi sehingga ke hari ini. Salah satu kawasan di Ulu Kelantan yang mempunyai daya tarikan adalah di Gua Jaya. Gua Jaya adalah gua batu kapur yang terletak di tebing sebelah kiri Sungai Kelantan iaitu sekitar 200 meter di antara penemuan Sungai Jenera dan Sungai Nenggiri (Zulkifli Jaafar 2003) serta terletak berhampiran dengan Gua Cha dan Gua Cawan. Perjalanan untuk menuju ke Gua Jaya memerlukan seseorang pendaki untuk memanjat tebing dari bot dan gua utamanya adalah bersambung dengan gua lain di bahagian timur. Gua utamanya adalah berbentuk segi tiga yang berukuran 36 meter panjang dan 23 meter lebar. Permukaan lantai di Gua Jaya adalah dalam keadaan yang lembap dan ditutupi dengan pasir serta terdapatnya tinggalan Orang Asli dan tahi kelawar.

Gambar 1. Lokasi Gua Jaya
Sumber: Adi Taha: 2007

Kajian awal yang dilakukan oleh Lamb dan Peacock iaitu ahli arkeologi British pada tahun 1963 di Gua Jaya telah menemui sebanyak 1500 serpihan tembikar yang terdiri daripada pelbagai warna, bentuk dan ragam hias dalam kawasan pembakaran iaitu setebal 30 sentimeter serta kesan-kesan jelaga yang terdapat pada permukaan siling (Peacock 1986). Selain itu, percubaan ekskavasi ini juga telah menemui sisa makanan dalam bentuk kulit siput air tawar dan serpihan tulang haiwan. Faktor bentuk semula jadi gua batu kapur yang berbentuk dom telah menjadikannya sebagai tapak yang sesuai untuk pembakaran tembikar tanah bagi keperluan masyarakat sekelilingnya. Penemuan

ini telah membawa kepada justifikasi yang relevan bahawa masyarakat kebudayaan awal Neolitik pernah menjadikan Gua Jaya sebagai tapak hunian dan masyarakatnya mempunyai kemahiran yang tinggi dalam membuat tembikar tanah (Zulkifli Jaafar 2003).

Lawatan pada tahun 1993 oleh Adi Taha pula telah menemui dua serpihan tembikar yang bewarna gelap di lantai gua (Adi Haji Taha 2007). Melalui tinjauan yang dilakukan ini, Adi Haji Taha juga melihat Gua Jaya sebagai sebuah tapak yang berpotensi tinggi sebagai sebuah kawasan yang pernah dihuni oleh masyarakat prasejarah sekali gus mendukung pendapat Peacock bahawa tapak ini berkemungkinan pernah dihuni oleh masyarakat kebudayaan Neolitik. Berdasarkan penyelidikan dan tinjauan yang dijalankan oleh sarjana terdahulu, hal ini telah menarik minat para penyelidik untuk meneruskan kajian di Gua Jaya bagi mengisi segala bentuk kelompangan serta menyediakan data yang lebih saintifik dan sistematik serta terkini berkaitan masyarakat prasejarah yang mendiami Gua Jaya.

Gambar 2. Bahagian siling Gua Jaya berbentuk dom yang terbina daripada bahan enapan batu kapur

Teori Migrasi Dan Evolusi

Perbincangan mengenai masyarakat prasejarah sering dikaitkan dengan dua teori iaitu teori migrasi dan evolusi bahkan ia masih menjadi polemik sehingga ke hari ini. Teori ini mendedahkan bagaimana suatu kelompok masyarakat atau kebudayaan Hoabinh itu yang pada awalnya adalah lebih bersifat konservatif berubah kepada kebudayaan baru yang lebih hadapan iaitu kebudayaan Neolitik. Oleh itu, timbul perbahasan mengenai siapa yang memperkenalkan kebudayaan Neolitik

Teori migrasi telah diperkenalkan oleh sarjana Barat yang mengkaji arkeologi di Asia Tenggara iaitu Heine-Geldern pada tahun 1932 yang mengemukakan pendapat bahawa berlaku migrasi manusia dari utara ke Selatan iaitu dari benua China ke Alam Melayu pada zaman Neolitik iaitu sekitar 2500 S.M. – 1500 S.M. Kebudayaan tersebut telah tersebar ke Alam Melayu melalui dua laluan utama iaitu China ke Taiwan (Famosa), Filipina, Borneo, Polinesia dan Indonesia. Manakala laluan kedua pula adalah dari China ke Vietnam, Laos, Kemboja, Semenanjung Tanah Melayu dan Sumatera (Nik Hassan Shuhaimi 2014). Pendekatan teori ini diketengahkan apabila terdapat jumpaan alat batu empat segi yang dilicinkan muncul dalam kebudayaan Neolitik. Alat batu itu dinamakan sebagai “kebudayaan kapak/beliung empat segi” yang merupakan kebudayaan penutur bahasa Austronesia (Nik Hassan Shuhaimi 2014). Masyarakat ini telah memperkenalkan alatan batu yang lebih canggih jika dibandingkan dengan masyarakat Hoabinhian. Penutur bahasa Austronesia ini turut mengaplikasikan aktiviti pertanian dalam kehidupan harian mereka berbanding masyarakat Hoabinhian yang hanya menjalankan aktiviti memburu dan memungut hasil hutan.

Teori Heine-Geldern ini turut disokong oleh sarjana Barat yang lain bahawa wujud gelombang migrasi di Asia Tenggara apabila stratigrafi di tapak arkeologi menunjukkan bahawa tinggalan Hoabinhian wujud secara berasingan dengan kebudayaan Neolitik. Berdasarkan stratigrafi juga, pendukung teori migrasi mengesahkan bahawa hanya kebudayaan Neolitik sahaja yang memiliki tembikar tanah dan alat batu yang dilicinkan. Mereka turut berpendapat bahawa jenis tembikar tanah yang dijumpai di Semenanjung Malaysia seperti di Gua Cha dan Thailand iaitu Sai Yok dan Ban Kao mempunyai hubungkait dengan kedatangan orang Austronesia di Asia Tenggara. Walau bagaimanapun, perbahasan yang berterusan ini telah melahirkan pendapat golongan yang melihat asal usul itu sebagai suatu proses yang berterusan atau berlanjutan yang terbentuk hasil daripada proses penyesuaian (*adaptation*) dan bukan kerana migrasi dan proses itu berlaku di Semenanjung Malaysia (Nik Hassan Shuhaimi 1990). Pada masa yang sama, terdapat pendapat ketiga iaitu campuran daripada pendapat pertama dan kedua iaitu dengan melihat asal usul tersebut sebagai akibat daripada proses migrasi dan penyesuaian atau evolusi masyarakat setempat.

Perkembangan budaya penduduk pribumi dikatakan adalah hasil daripada proses yang berlaku di Semenanjung Malaysia itu sendiri iaitu “*through process of mutual assimilation or dissimilation*”. Pendekatan perubahan paras laut turut diketengahkan yang mana ia menggariskan perubahan yang berlaku dalam masyarakat prasejarah di Asia Tenggara. Zaman Plesitosen telah menyaksikan kenaikan aras laut yang mengakibatkan pentas Sunda dan Sahul tenggelam sekitar 11,000 tahun dahulu dan Asia Tenggara sebagai satu unit yang besar di zaman tersebut telah mulai berpecah. Bermula dengan satu budaya dan kelompok etnik yang sama pada zaman Paleolitik telah berpecah kepada unit-unit yang lebih kecil dan menyesuaikan diri dengan persekitaran yang baru (Nik Hassan Shuhaimi 1990). Oleh itu, setiap kelompok kebudayaan adalah lahir daripada pemikiran masyarakat dalam menghadapi cabaran hidup dan alam sekitar. Walau bagaimanapun, pendukung teori migrasi menyatakan bahawa perubahan-perubahan tersebut dibawa oleh pendatang baru atau juga berlaku melalui perpindahan idea melalui “*effective seafaring*” dan perdagangan (Nik Hassan Shuhaimi 1990).

Tipologi Alat Batu

Penemuan artifak melalui ekskavasi arkeologi seperti jumpaan alat batu mampu memberikan satu tafsiran mengenai kebudayaan masyarakat yang mendiami sesuatu kawasan pada ketika itu. Perbincangan mengenai alat batu haruslah dianalisis melalui aspek tipologi artifak bagi mengklasifikasi jenis artifak tersebut. Peralatan litik boleh didefinisikan sebagai alat-alat yang digunakan ketika menghasilkan alat batu. Ia terbahagi kepada batu pemukul, batu teras dan batu pelandas, manakala alat batu didefinisikan sebagai alat yang dihasilkan dengan menggunakan peralatan batu (Mohd Jeffry Abdullah 2015). Semasa kajian di Gua Cha, Adi Taha (1985) telah mengklasifikasikan jumpaan alat batu di situ kepada beberapa jenis iaitu batu pebel, batu pebel repehan, *ovate, sub-triangular form, sub rectangular form, truncated pebble tool, slightly waisted form, unifacial pebble tool, chopper-chopping tool, waste flakes, waste chunk, waste core, pebble hammerstone, pounding stone, dan grinding stone*. Manakala jumpaan alat batu di Gua Chawas dan Gua Peraling dikategorikan kepada 13 jenis iaitu *biface (complete), biface (broken), biface preform, cortex flake tool, uniface, bimarginally flaked narrow pebbles, end-flaked pebble tool, side-flaked pebble tool, grindstone, grindstone-ponder, hammerstone, anvil dan utilized flake (non-pebble)* (Adi Taha 2007).

Mokhtar (1997) pula telah membahagikan alat batu secara umumnya kepada enam kategori iaitu batu pelandas, batu teras, batu pemukul, alat pebel, alat repehan dan puingan. Jika dilihat daripada segi bentuk, batu pelandas lazimnya mempunyai bentuk atau dasar yang stabil iaitu sama ada ia terbentuk secara semula jadi atau telah dibentuk bagi mendapatkan dasar yang stabil. Batu pelandas ini biasanya digunakan bersama dengan batu teras yang mana batu teras akan diletakkan di atas batu pelandas bagi mendapatkan repehan pada alat batu. Manakala batu pemukul pula akan digunakan bagi membentuk atau mendapatkan repehan pada batu teras. Batu pemukul juga dapat dicirikan melalui kesan hentaman di pelbagai bahagian, mempunyai saiz genggamannya iaitu boleh digunakan satu tangan atau dua tangan dan mempunyai bentuk yang memanjang atau bulat. Alat pebel dibentuk daripada pebel atau kelikir sungai yang mempunyai mata tepi tajam dan masih mempunyai bentuk pebel, mempunyai mata tepi tajam iaitu dengan merepeh salah satu sisi pebel dan terdapat kesan guna serta mempunyai fungsi seperti alat penetak (Mohd Jeffry Abdullah 2015).

Hasil penyerpihan alat batu menunjukkan pelbagai ragam bentuk seperti lonjong, segi empat sampai segi tiga, dan ada yang mempunyai bentuk berpinggang. Alat batu yang direpeh dikedua belah permukaan kebanyakannya dijumpai di Muang Thai di bahagian semenanjung (contohnya Lang Rongrien) dan Malaysia manakala yang direpeh disebelah permukaan terdapat di tapak lain di Muang Thai, Myanmar, Laos, Kemboja dan Vietnam (Bellwood 2000)

Namun begitu terdapat persamaan dan perbezaan antara alat batu prasejarah di Barat dan Asia Tenggara khususnya. Sebagai contoh terdapat jumpaan mikrolit yang mewakili zaman Mesolitik tetapi ia tidak dijumpai di rantau ini. Alat batu telah diklasifikasikan kepada 15 jenis iaitu *handaxe*, *chopper*, *chopping tool*, *cleaver*, *pick*, *scraper*, *borer*, *point*, *blade*, *burin/graver* yang mewakili zaman Paleolitik, *microlith* yang mewakili zaman Mesolitik manakala *celt*, *chisel*, *ring-stone* dan *quern* adalah mewakili zaman Neolitik. *Chopper* (penetak) dan *chopping tool* (alat menetak) mempunyai tipologi yang hampir sama iaitu mempunyai dasar yang tebal namun *chopper* ialah alat pebel yang direpeh pada sebelah permukaan atau unifas manakala *chopping tool* direpeh di kedua-dua belah permukaan atau bifas. Ia mempunyai fungsi yang sama iaitu untuk memecahkan atau menghancurkan sesuatu seperti tulang binatang. *Handaxe* atau kapak genggam mempunyai bentuk yang pelbagai iaitu sama ada *pear-shaped*, *lanceolate*, *triangle*, *cordate*, *ovate* dan *micoquian*. Ia digunakan untuk pelbagai tujuan (*multipurpose tool*) seperti memotong atau memburu binatang. *Cleaver* atau pisau pemotong merupakan alat bifas yang bersaiz lebar iaitu direpeh pada kedua-dua bahagian bagi membentuk mata tepi yang tajam. Ia berfungsi sebagai alat untuk memotong daging, membelah batang pokok dan sebagainya.

Pick atau pencungkil mempunyai tipologi yang hampir sama seperti kapak genggam namun perbezaannya dapat dilihat pada mata hujungnya yang lebih panjang dan tirus. Ia berperanan sebagai alat untuk mengorek atau mencungkil akar. *Scraper* atau pengikis mempunyai fungsi yang pelbagai kerana ia bergantung kepada klasifikasi *scraper* iaitu sama ada *side scraper*, *end scraper*, *keeled scraper*, *nosed scraper*, *round scraper* dan *core scraper*. Ia lazimnya digunakan untuk mengikis atau meraut kulit kayu, buluh dan kulit haiwan. *Boarer* ialah alat untuk mengorek atau menebuk lubang khususnya ketika menghasilkan pakaian. Ia direpeh dikedua-dua belah bahagian untuk membentuk bahagian bertakik serta mempunyai sisi yang tajam. *Point* mempunyai bentuk yang tirus di bahagian hujung dan lebar di bahagian pangkal dan boleh digunakan sebagai pisau. *Blade* atau bilah pula mempunyai bentuk yang panjang serta nipis yang juga berfungsi sebagai alat untuk memotong. *Microlith* ialah bilah yang bersaiz sangat kecil justeru itu ia tidak boleh digunakan sebagai alat yang efektif sebaliknya perlu digabung supaya boleh digunakan sebagai cangkuk atau bilah sabit.

Celt pula terbahagi kepada dua iaitu *axe* dan *adze*. *Axe* atau kapak mempunyai garis simetri yang membentuk mata hujung yang tajam dan selari di kedua-dua belah bahagian depan dan belakang kapak. Manakala *adze* atau beliung hanya runcing di sebelah bahagian sahaja bagi membentuk mata yang tajam. Kedua-duanya akan diikat bersama pemegang untuk kegunaan tertentu. *Chisel* atau pahat pula berbentuk segi empat yang direpeh dikedua-dua belah bahagian pada sisi hujung bagi membentuk mata yang tajam serta mempunyai saiz yang lebih kecil berbanding kapak. Manakala pada bahagian pangkal pahat adalah lebih tebal kerana ia akan digunakan bersama alat pemukul bagi tujuan pertukangan. *Ring-stone* berbentuk bulat dan terdapat lubang di bahagian tengah yang digunakan bersama kayu pengorek untuk tujuan pertanian. *Quern* pula ialah kepingan batu besar dengan permukaan yang rata atau melengkung untuk menghancurkan atau menggiling sesuatu seperti bijirin.

Penyelidikan Dan Ekskavasi Arkeologi Di Gua Jaya

Penyelidikan dan ekskavasi di Gua Jaya (N 05°05'39.6" E 101°46'20.4") telah dijalankan oleh pasukan penyelidik dari Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA) yang diketuai oleh Profesor Madya Dr. Zuliskandar Ramli. Pemilihan bukaan petak adalah berdasarkan kepada keadaan tanah serta terletak berhampiran dengan petak yang pernah dibuka oleh Peacock sewaktu beliau menjalankan cubaan ekskavasi di gua tersebut yang membawa kepada penemuan ribuan tembikar. Kajian ini dimulakan dengan mencari titik datum yang sesuai bagi tujuan pemetaan dan membuka petak galian. Pemilihan titik datum adalah berdasarkan objek yang tidak mudah untuk dialihkan atau diubah seperti batu besar dan ia ditandai dengan menggunakan *prismatic compass*. Kemudian, dua

petak telah dibuka iaitu petak J1 dengan *datum line* – 20 cm dan petak bi dengan *datum line* – 50 cm. Kedua-dua petak yang dibuka adalah berukuran 2 x 2 meter (Nur Sarahah et al. 2017).

Datum line digunakan sebagai penanda aras ketinggian lapisan permukaan tanah bagi petak yang hendak digali. Ia juga digunakan untuk melihat kedalaman setiap petak yang hendak digali dengan menggunakan sistem spit iaitu setiap spit penggalian ditentukan sedalam 5 cm sahaja. Pada fasa pertama ekskavasi yang dijalankan di gua ini, petak hanya digali sehingga spit 9 sahaja iaitu bagi kedua-dua petak J1 dan bi.

Hasil daripada ekskavasi yang telah dijalankan, terdapat jumpaan seperti alat batu berbentuk *uniface* dan *biface*, pecahan tembikar tanah, sisa makanan yang berupa siput jenis *brutia costula* dan juga tulang binatang. Walau bagaimanapun, ekskavasi pada peringkat awal ini tidak menemui serpihan tembikar dalam jumlah yang banyak iaitu hanya 97 serpihan jika dibandingkan dengan jumpaan sewaktu cubaan ekskavasi yang dijalankan oleh Peacock iaitu 1500 serpihan tembikar. Hal ini kerana, berkemungkinan petak yang dibuka oleh pasukan ini bukanlah lokasi pembuangan serpihan tembikar. Walau bagaimanapun, terdapat juga jumpaan alat batu yang banyak yang telah ditemui di kedua-dua petak yang berjumlah 40 alat batu.

Jadual 1. Jenis Dan Bilangan Jumpaan Alat Litik

Jenis Alat Batu	Petak																	
	J1									bi								
	Spit																	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Batu pelandas	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Batu pemukul	1	-	-	1	-	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alat repeh	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alat penetak	-	-	-	-	1	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pahat	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tungku	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Bahan mentah	-	-	-	-	1	1	-	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Puingan/sisa kerja	-	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Hematite</i>	-	-	-	2	3	4	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Berdasarkan Jadual 1, sebanyak 9 jenis alat batu yang telah dijumpai iaitu batu pelandas, batu pemukul, alat repeh, alat penetak, kapak, tungku, bahan mentah, puingan atau sisa kerja, dan *hematite* yang mempunyai fungsi-fungsi tertentu. Kebiasaannya alat batu mempunyai mata tepi yang tajam dan terdapat kesan guna pada mata tepi tajam tersebut (Mohd Jeffrey Abdullah 2015). Bagi mengenal pasti jenis-jenis batuan yang terdapat di Gua Jaya, kesemua jumpaan ini telah di hantar ke Program Geologi, Fakulti Sains dan Teknologi, UKM. Sebanyak tiga jenis batuan yang telah dikenal pasti yang digunakan untuk menghasilkan alat batu iaitu batuan sabak, granit dan filit (Nur Sarahah et al. 2017).

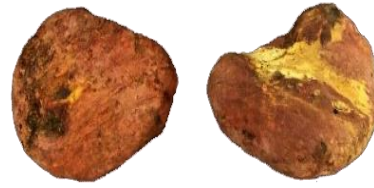
Gambar 3. Batu pelandas

Gambar 4. Batu pemukul

Gambar 5. Alat repeh

Gambar 6. Hematite

Gambar 7. Pahat

Gambar 8. Tungku

Gambar 9. Alat penetak

Gambar 10. Puingan

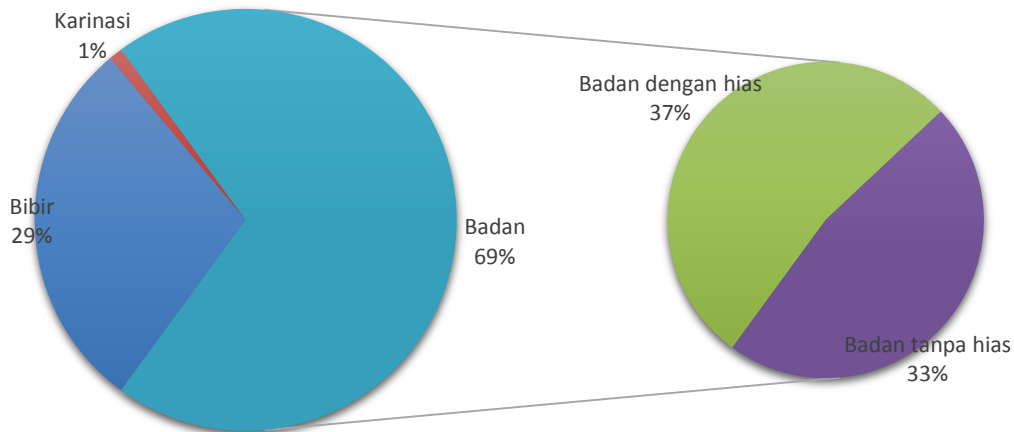
Batu pelandas (Gambar 3) adalah daripada batuan granit. Kesan kehitaman atau hentakan pada permukaan batu pelandas ini jelas memperlihatkan bahawa ia digunakan ketika menghasilkan alat batu. Batu pemukul (Gambar 4) juga adalah daripada batuan granit. Ia mempunyai saiz genggam dan digunakan bagi membentuk atau mendapatkan repehan pada batu teras. Melalui proses ini, batu teras akan dibentuk menjadi sebuah alat unifas atau bifas. Sisa daripada batu teras akan dibuang setelah menjadi terlalu kecil. Alat repeh (Gambar 5) adalah daripada batuan sabak. Alat ini direpeh di kedua-dua belah permukaan (bifas) dan saiznya yang sederhana sesuai bagi kerja ringan. Mata tepi yang tajam pada alat ini menunjukkan bahawa ia digunakan untuk meraut atau mengikis. *Hematite* (Gambar 6) merupakan bahan pewarna lukisan gua dan juga digunakan dalam upacara pengebumian iaitu untuk menghias mayat. Pahat (Gambar 7) juga adalah daripada batuan sabak. Ia bersaiz kecil dan tirus di bahagian hujungnya dan sesuai digunakan untuk kerja ringan seperti meraut kayu, ranting atau buluh.

Tungku (Gambar 8) adalah daripada batuan granit iaitu berfungsi sebagai alat untuk menyokong atau meletakkan tembikar ketika melakukan pembakaran. Kesan kehitaman pada tungku jelas menunjukkan terdapat kesan pembakaran. Alat penetak (Gambar 9) adalah daripada batuan sabak. Alat penetak ini telah direpeh pada sebahagian permukaan sahaja dan dikenali sebagai unifas. Alat penetak yang bersaiz besar dan lebar ini juga digunakan untuk melakukan kerja memotong dan menetak pokok. Jumpaan puingan (Gambar 10) atau sisa kerja pula telah dibahagikan kepada tiga kategori iaitu dalam bentuk ketulan, repehan dan serpihan. Jeffrey Abdullah telah membahagikan puingan kepada tiga kumpulan utama berdasarkan morfologi dan saiznya iaitu ketulan adalah puingan dalam bentuk ketul yang tidak mempunyai kesan guna dan mata tepi tajam. Repehan pula adalah dalam bentuk repehan atau leper yang tidak mempunyai mata tepi serta tidak dilakukan perapian yang bersaiz lebih 10 gram manakala serpihan adalah puingan bersaiz kurang 10 gram tanpa mengira bentuk dan tidak mempunyai kesan guna atau mata tepi. Secara keseluruhannya alat batu adalah lebih banyak ditemui di petak J1 berbanding petak bi iaitu jumpaan *hematite*, alat

penetak, batu pemukul, bahan mentah dan puingan adalah dalam jumlah yang lebih banyak berbanding dengan jumpaan alat batu yang lain.

Berdasarkan keseluruhan hasil jumpaan (galicari Fasa 1), penggunaan alat repehan dan batu penetak merupakan salah satu alternatif masyarakat prasejarah di Gua Jaya untuk menjalankan aktiviti hariannya sesuai dengan kehidupan masyarakat pada ketika itu yang berkonsepkan pengumpul dan pemburu. Jumpaan batu pelandas, batu pemukul dan puingan pula mengukuhkan lagi bahawa terdapat kerja-kerja penghasilan alat batu di tapak tersebut. Jumpaan tungku yang mempunyai kesan-kesan pembakaran memberi gambaran bahawa masyarakat yang mendiami Gua Jaya bukan sahaja masyarakat pengumpul dan pemburu, tetapi juga masyarakat yang mahir dalam aktiviti pembakaran seperti pembakaran tembikar.

Penyelidikan dan ekskavasi fasa pertama ini juga telah menjumpai 97 serpihan tembikar yang terdiri daripada bahagian mulut atau bibir tembikar (28 serpihan), bahagian badan tembikar tanpa hiasan (32 serpihan), bahagian badan dengan hiasan (36 serpihan) dan pecahan tembikar yang terdiri daripada gabungan beberapa bahagian tersebut atau juga dikenali sebagai karinasi (1 serpihan). Jumpaan pecahan tembikar ini serta jumpaan tungku mengukuhkan lagi pendapat bahawa berkemungkinan besar tapak ini pernah dijadikan sebagai tapak pembakaran tembikar seperti yang telah diinterpretasikan oleh Peacock. Tembikar prasejarah berglais, dibakar pada suhu yang rendah dan mempunyai porositi yang tinggi iaitu 15-25% (Zuliskandar Ramli 2013). Tembikar tanah yang ditemui di tapak-tapak prasejarah di Malaysia lazimnya dibakar dan tidak dijemur pada cahaya matahari sahaja. Suhu pembakarannya pula selalunya antara 600°C hingga 800°C melalui teknik pembakaran terbuka (Zuliskandar Ramli 2013). Keseluruhan tembikar yang dijumpai adalah terdiri daripada tembikar tanah yang telah dihasilkan daripada tanah liat yang dibakar dengan suhu tertentu sehingga sebatian tanah liat tersebut kuat dan mampu menghasilkan pekakas memasak atau peralatan seharian yang lain (Zuraidah Hassan et al. 2015).

Rajah 1. Jenis Pecahan Tembikar

Berdasarkan Rajah 1, kebanyakan serpihan tembikar yang ditemui adalah serpihan pada bahagian badan tembikar. Terdapat tiga seni motif yang telah dikenalpasti iaitu motif garisan selari, cap tali dan zigzag. Kesemua jumpaan serpihan tembikar ini membuktikan bahawa masyarakat Neolitik pada ketika itu mempunyai kemahiran dan pengetahuan dalam proses pembuatan tembikar. Hal ini kerana masyarakat Neolitik mampu mengawal suhu pembakaran sekurang-

kurangnya 600°C untuk membolehkan penghasilan tembikar pelbagai motif (Mokhtar 2010). Tambahan pula suhu pembakaran sesuatu artifak itu boleh dikenalpasti melalui kandungan mineral yang terdapat pada tembikar melalui kaedah saintifik. Sebagai contoh, sekiranya terdapat mineral seperti kaolinite dan montmorillonite pada artifak tersebut, maka suhu pembakarannya adalah tidak melebihi 550°C (Zuliskandar Ramli 2013).

Gambar 11. Motif garisan selari

Gambar 12. Motif cap tali

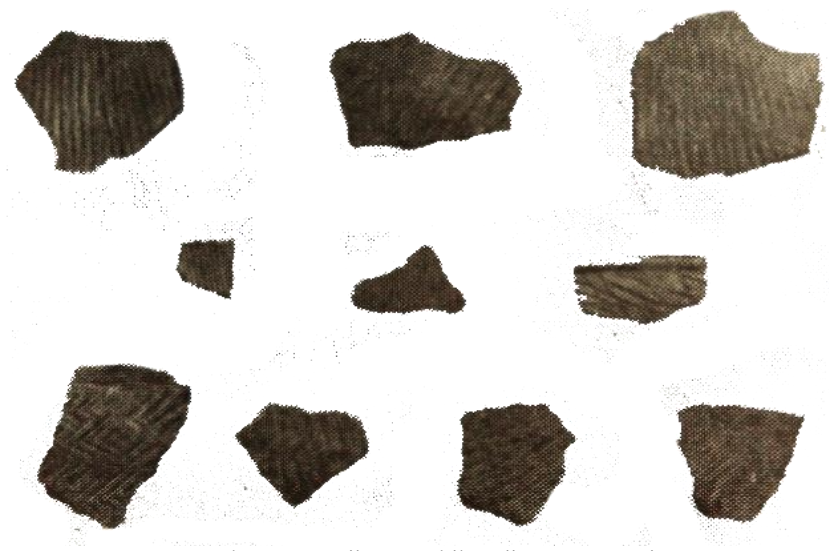

Gambar 13. Motif zigzag

Bahagian tembikar tanah ini adalah dalam pelbagai saiz dan bentuk. Perkara ini telah menyukarkan usaha untuk mencantumkan bahagian-bahagian tembikar tanah ini dengan lebih sempurna. Hasil analisis mendapati warna pecahan tembikar tanah ini terdiri daripada pelbagai jenis warna iaitu berwarna coklat, coklat kehitaman, hitam dan hitam keperangan. Produk-produk yang dihasilkan daripada tembikar tanah adalah bersifat porous dan tidak bersepuh (kilat) (Zuraidah Hassan et al. 2015). Kepelbagaian pada warna tembikar ini adalah disebabkan oleh perbezaan suhu ketika proses pembakaran dijalankan. Hal ini kerana, suhu yang sempurna ketika pembakaran akan menjadikan tembikar mempunyai warna yang cantik dan sekata. Berdasarkan keseluruhan jumpaan tembikar, sebanyak 36 pecahan tembikar tanah yang mempunyai hiasan. Hiasan yang paling dominan dijumpai pada eskavasi pertama ini ialah hiasan garisan selari dan cap tali yang mana teknik torehan selari ini juga dikenali sebagai corak sesikat dan ditemui di kebanyakan tapak arkeologi di Malaysia seperti di Gua Menteri dan Gua Musang. Analisis saintifik menunjukkan bahawa tembikar di ke Hulu Kelantan ini dibawa (Zuliskandar et al. 2011) dari kawasan pesisir pantai. Garisan selari yang menggunakan teknik *incising* ini turut dihasilkan dengan menggunakan kayu yang tajam atau gigi binatang (Muhammad Afiq 2017). Pecahan tembikar yang ditemui ini berkemungkinan pecahan mangkuk, tempayan atau balang.

Gambar 14. Serpihan tembikar di Gua Musang
Sumber: Tweedie 1940

Gambar 15 Serpihan tembikar di Gua Menteri
Sumber: Noone 1939

Penyelidikan dan ekskavasi yang dijalankan di Gua Jaya pada fasa pertama ini bukan sahaja menjumpai artifak seperti alat litik dan tembikar tetapi juga jumpaan ekofak seperti sisa makanan yang terdiri daripada cangkerang siput dan tulang binatang.

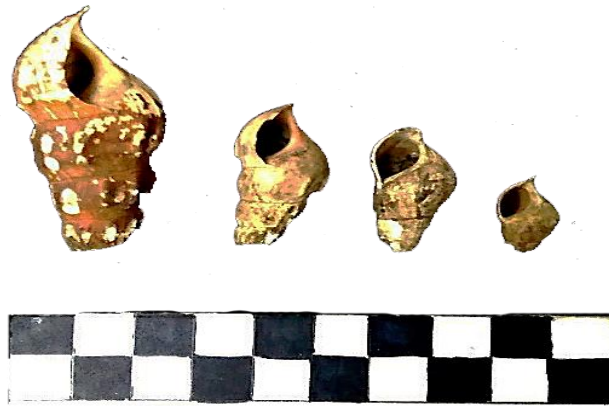
Rajah 2. Jumpaan Cengkerang dan Tulang Binatang

Jadual 4. Jumpaan Cengkerang dan Tulang Mengikut Petak dan Spit

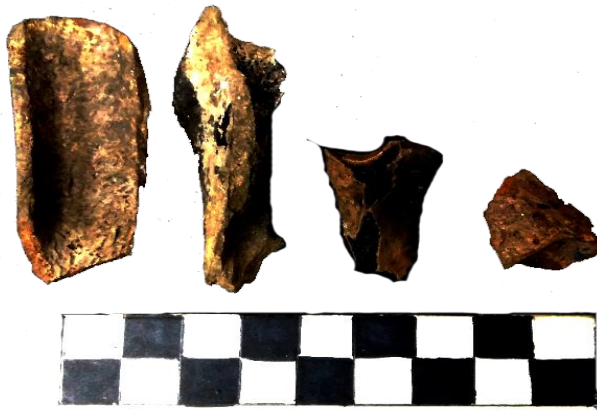
Spit	Petak			
	J1		bi	
	Cangkerang	Tulang	Cangkerang	Tulang
1	-	-	-	-
2	-	-	-	-
3	-	1	7	1
4	-	1	4	3
5	-	-	2	0
6	-	1	4	8
7	-	1	3	2
8	-	5	2	10
9	-	19	0	18

Gambar 16. Jumpaan pecahan cangkerang

Gambar 17. Jumpaan cangkerang siput jenis *Brotia costula* yang telah dipotong/dipecahkan di bahagian hujung siput

Gambar 18. Jumpaan tulang binatang

Jumlah keseluruhan tulang yang dijumpai adalah sebanyak 70 tulang iaitu 28 tulang di petak J1 dan 42 tulang di petak bi. Manakala jumlah jumpaan cangkerang ialah 22 cangkerang iaitu di petak bi sahaja yang antaranya adalah terdiri daripada cangkerang jenis *Brotia costula*. Jumpaan ini secara tidak langsung memberikan interpretasi bahawa Gua Jaya pernah menjadi tapak hunian masyarakat prasejarah.

Kesimpulan

Berdasarkan penyelidikan dan ekskavasi yang telah dijalankan, jumpaan alat litik yang mempunyai kesan guna dan mata tepi tajam menunjukkan bahawa ia dihasilkan bagi memenuhi tujuan-tujuan tertentu masyarakat prasejarah seperti alat penetak, alat repeh dan tungku untuk menjalankan aktiviti bagi memenuhi keperluan harian hidup mereka. Perkembangan teknologi masyarakat yang mendiami Gua Jaya mengalami revolusi apabila terdapat jumpaan tembikar yang menunjukkan bahawa kelompok masyarakat ini mempunyai pengetahuan dalam penghasilan tembikar tanah. Mereka juga mempunyai daya kreativiti dengan adanya penghasilan tembikar tanah yang mempunyai pelbagai ragam hias. Hasil jumpaan tulang dan cangkerang juga secara tidak langsung telah mengukuhkan lagi pendapat bahawa Gua Jaya pernah menjadi tapak hunian masyarakat prasejarah suatu ketika dahulu.

Rujukan

- Adi Haji Taha. 1985. The re-excavation of the rockshelter of Gua Cha, Ulu Kelantan, West Malaysia. *Federated Meuseums Journal* 30. Kuala Lumpur: Malaysia Museums Department.
- Adi Haji Taha. 2007. *Archeology of Ulu Kelantan*. Kuala Lumpur: Jabatan Muzium Malaysia.
- Bellwood, Peter. 2000. *Prasejarah Kepulauan Indo-Malaysia*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Heine-Geldern, Robert von. 1932. Urheimat und fruhesten Wanderungen der Austronesier. *Antropos* 27: 543-619.
- Mohd Jeffrey Abdullah. 2015. *Kebudayaan Paleolitik di Lembah Mansuli Semasa Pleistosen Tengah Hingga Pleistosen Akhir (235,000-11,000 Tahun Dahulu)*. Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia.
- Mokhtar Saidin. 1997. Monograf: Kajian Perbandingan Tapak Paleolitik Kampung Temerlong dengan Kota Tampan dan Sumbangannya Terhadap Kebudayaan Zaman Pleistosen Akhir di Asia Tenggara. *Malaysia Museum Journal* 32. Kuala Lumpur: Malaysia Museums Department.
- Mokhtar Saidin. 2010. *Bukti Prasejarah di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Muhammad Afiq Omar. 2017. Kajian Arkeologi Di Gua Baling, Tok Sik, Gunung Pulau dan Gua Baling, Bukit Baling, Baling, Kedah. Tesis Sarjana, Institut Alam & Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Nik Hassan Shuhaimi. 1990. Masyarakat Prasejarah dan Perkaitannya dengan Masyarakat Pribumi Semenanjung Malaysia. *JEBAT* 18: 3-14.
- Nik Hassan Shuhaimi. 2014. Antara Austronesia dan Melayu Polinesia: Asal Usul dan Perkembangannya. *Jurnal Arkeologi Malaysia* 27:1-12.
- Noone, H.D. 1939. Report on a Neolithic Site in Ulu Kelantan. *Journal of the Federated Malay States Museum* 15: 170-174.
- Nur Sarahah Mohd Supian, Zuliskandar Ramli & Azimah Hussin. 2017. Jenis Batuan dan Fungsi Alat Litik di Gua Jaya, Hulu Kelantan. *Prosiding Seminar Antarabangsa Ke-6 Arkeologi, Sejarah dan Budaya di Alam Melayu*, hlm. 113-124.
- Peacock B.A.V. 1986. *Recent Archeological Discoveries 1962-1963 Malaya*. Kelantan: Perbadanan Muzium Negeri Kelantan.
- Tweedie, M.W.F. 1940. Report on Excavation in Kelantan (Plates I-XVI). *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society* Vol.18(2): 1-22.
- Zuliskandar Ramli, Nik Hassan Shuhaimi N.A.R, Adnan Jusoh & Yunus Sauman. 2011. X-ray diffraction and X-ray fluorescent analyses of prehistoric pottery shards from Ulu Kelantan. *American Journal of Applied Sciences* 8(12):1337-1342.
- Zuliskandar Ramli. 2013. Kepentingan Morfologi dan Komposisi Bahan Artifak dalam Penyelidikan Arkeologi di Malaysia. Dlm. Abdullah Zakaria Ghazali & Zuliskandar Ramli (pnyt.) *Panji Pendeta*. Bangi: Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA) & Ikatan Ahli Arkeologi Malaysia.
- Zulkifli Jaafar. 2003. *Gua-gua Batu Kapur di Semenanjung Malaysia dalam Perspektif Arkeologi*. Kuala Lumpur: Jabatan Muzium Negara.
- Zuraidah Hassan, Ahmad Helmi Mohd Mokhtar & Zuliskandar Ramli. 2015. Tembikar Tanah: Proses Penghasilan Labu Sayong Secara Tradisional. *Prosiding Seminar Antarabangsa Ke-4 Arkeologi, Sejarah dan Budaya di Alam Melayu*, hlm. 713-725.

Nur Sarahah Binti Mohd Supian
Calon Sarjana
Institut Alam & Tamadun Melayu
Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: nursarahahms@gmail.com

Zuliskandar Ramli (Ph.D)
Timbalan Pengarah/Prof. Madya
Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA),
Universiti Kebangsaan Malaysia,
Email: ziskandar2109@gmail.com

Azimah Hussin (Ph.D)
Profesor Madya
Program Geologi
Pusat Pengajian Sains Sekitaran & Sumbar Alam
Fakulti Sains & Teknologi
Universiti Kebangsaan Malaysia
Email: haqqim@ukm.edu.my